

COMUNICACIÓ

Maria Teresa Godayol Puig (Col·legi Sant Miquel dels Sants): *La memòria com a font de coneixement. Una experiència pedagògica*¹

La present comunicació tracta sobre l'experiència educativa que, a partir de la memòria oral i escrita, vàrem dur a terme les professores del Departament de Ciències Socials del col·legi Sant Miquel dels Sants de Vic amb alumnes de secundària i batxillerat durant el curs 2004-2005. Fou una experiència que, iniciada ara fa tres anys, s'ha acabat convertint en una pràctica pedagògica habitual al nostre centre.

El professorat del Departament ja feia temps que ens plantejàvem la necessitat d'aplicar nous mètodes de treball a l'aula per apropar la història als estudiants i defugir unes hores dels llibres de text, que si bé són rics en fonts, sovint esdevenen rutinaris per l'ús reiterat que se'n fa.

Vàrem considerar que volíem treballar amb la memòria oral i amb fonts properes als mateixos alumnes, com les documentals o materials; fonts que possiblement les famílies dels nostres alumnes guardaven a casa i constitueixen un patrimoni familiar que els mateixos nois i noies desconeixien. Una vegada ja establerta la metodologia, ens calia trobar la temàtica a través de la qual intentaríem reconstruir el passat, i vàrem decidir que volíem estudiar les escoles de primeres lletres. Després de fixar el tema, calia concretar l'aspecte temporal. La majoria de testimonis de què podíem disposar havien anat a escola a l'època franquista i conservaven documentació i fonts materials de la mateixa etapa, en conseqüència el projecte pedagògic giraria entorn de l'escola d'aquella època.

L'escola ens va semblar un tema molt suggerent i alhora molt adient perquè a través d'ella sortiren molts i diversos

1. Aquest projecte ha estat guardonat amb el premi Francesc Xavier Gil i Quesada de l'edició de 2006, que atorga l'Institut de Ciències de l'Educació de la Universitat de Barcelona.

aspectes d'una època, com ara: les formes de pensament, les relacions humanes o la visió del món.

També ens va semblar un tema encertat perquè els resultats del nostre treball podrien enriquir el poc coneixement que tenim del món escolar de la nostra comarca. Des de la història de l'educació es proposa, des de ja fa uns anys, noves línies d'investigació que treballen aspectes nous com el gènere, l'espai escolar, les matèries curriculars o altres, àmbits tots ells relacionats amb el món escolar des d'un punt de vista més humà i menys institucional. També el nostre projecte coincidia en un moment en què la historiografia en general revaloritzava i revaloritza l'oralitat i la paraula com a font de coneixement.

Vàrem pensar, doncs, que treballant aquest tema amb els nostres alumnes i les seves famílies aportàvem coneixement a la història de l'educació local, i que potser podríem captar amb l'ús de la memòria com a font de coneixement, detalls no visibles quan s'investiga des d'una perspectiva més general.

Després de concretar les línies bàsiques del projecte el vàrem anomenar "Memòria de l'Escola", conscients, però, que el nostre treball no pretenia historiar el passat des d'un punt de vista nostàlgic o purament emocional sinó des del màxim rigor possible. L'execució del projecte tingué lloc, com dèiem, al curs 2004/05 i hi van participar els alumnes de secundària i de batxillerat que sumen aproximadament uns quatre-cents cinquanta estudiants.

Els alumnes de primer de secundària van treballar els jocs i la urbanitat; els de segon, la cultura material; els de tercer, la presència de la religió a l'escola, i els de quart, les matèries curriculars, el patriotisme i el sexisme, mentre que els estudiants de batxillerat van treballar en la realització de la part audiovisual i informàtica

La memòria com a font de coneixement

Per a treballar les fonts orals, cada alumne va realitzar una entrevista a un testimoni de l'època que en la majoria de casos va ser l'avi o l'àvia.

Totes les entrevistes anaven precedides d'una capçalera

igual on constava el nom, lloc i data de naixement, l'escola de primeres lletres, i l'ofici del pare i de la mare de la persona entrevistada. Podíem disposar així d'una sèrie estadística susceptible de ser valorada o estudiada més endavant.

Les entrevistes que realitzava cada estudiant eren gravades i transcrites posteriorment, dues van ser filmades i convertides en reportatge pels estudiants de batxillerat.

El coneixement que ens van aportar els records dels testimonis va ser completat, en part, amb els records materials i documentals que ells mateixos van cedir-nos a través dels seus néts. Per emfasitzar el valor dels objectes varem procurar actuar amb el màxim rigor possible. Així, quan un alumne portava un objecte material o documental, se li assignava un número i es procedia a omplir una fitxa de catalogació, que constava de dues parts: una per al fitxer de l'escola, i l'altra per a l'alumne a mode de rebut. En ambdues parts es procedia a fer una descripció detallada de l'objecte, mides, color, estat de conservació i lloc del dipòsit.

Atès que el coneixement aportat per la memòria oral i material era en alguns casos molt parcial, per tal de complementar la informació, el Departament de Ciències Socials va lliurar als grups de treball un annex amb els documents que, a criteri nostre, mancaven per a obtenir una visió rica i àmplia del tema a treballar. Tota aquesta bateria de fonts va permetre respondre a un qüestionari-guio que rebia cada grup segons el seu àmbit temàtic.

El gran nombre de fonts materials i documentals catalogades ens va permetre organitzar una exposició a mode de petit Museu escolar. L'exposició, adreçada al públic en general, va ubicar-se a la segona planta de l'edifici del Col·legi de Sant Miquel, al llarg d'un ampli passadís. En l'exposició es podia veure i sentir el reportatge documental de vint minuts que els estudiants de batxillerat van realitzar a partir de la memòria oral².

2. L'exposició es va inaugurar el dia 2 d'abril de 2005 i va romandre oberta fins el dia 9 d'abril amb una molt bona assistència de públic i acollida per part de la premsa local i comarcal. El dia 27 d'abril de 2005 el canal comarcal 9TV va emetre un reportatge de divuit minuts

També es podia observar la reproducció d'una aula de dimensions reals dels anys quaranta, on no faltava el pupitre, els plomins, el crucifix, la bandera i altres elements propis de la cultura material de l'escola.

Així doncs, l'exposició representava la culminació del projecte, i s'hi podia observar, pensar i repensar l'escola dels nostres avis i de les nostres àvies, i, des del punt de vista metodològic, s'hi podien reconèixer les fonts orals, materials i documentals emprades per arribar a adquirir el coneixement de l'etapa històrica plantejada.

Valoració del projecte

Què ha significat pels alumnes?

- Han pres consciència que la història és una disciplina en moviment i que cada persona viu la seva època de manera diferent, sovint en clau de gènere, d'estatus econòmic i de condició social. En certa manera, implícitament, aquesta diferència ajuda a fomentar els valors de la tolerància i del respecte.
- Han descobert que l'ofici d'investigar el passat és complex, que a vegades les fonts no ho expliquen tot i que en molts moments es contradiuen.
- Han sabut valorar i respectar la cultura material del passat, sobretot a partir del moment en què varem catalogar els objectes i els varem exposar en sengles vitrines al Museu escolar que fou conseqüència del projecte.
- Han après a emocionar-se, gairebé de forma inconscient, i a ser sensibles escoltant un relat o observant un objecte. Hem format unes generacions que consideren normal obtenir coneixement a partir de la memòria.
- Han percebut que la memòria és selectiva, que té inconvenients com el subjectivisme, els oblitats voluntaris o involuntaris i la manca de perspectiva dels fets descrits,

de durada sobre l'exposició amb la participació dels estudiants i professorat.

però que malgrat tot, és un instrument més de coneixement i, doncs, una font de cultura.

- Han adquirit consciència que a partir del diàleg amb el passat es coneix i s'entén el present, i han estat capaços d'opinar amb criteri i esperit científic.
- Han après a reflexionar entorn de la vida dels seus avis i àvies, i han comprovat que com a persones normals i corrents també tenen història. La conversa ha servit per conèixer la guerra civil, la postguerra i el franquisme.

Així s'ha generat un diàleg intergeneracional i s'ha promogut una actitud de respecte envers persones amb experiències de vida i mentalitats diferents.

Per al professorat del Departament de Ciències Socials el projecte ha permès constatar molt positivament que la metodologia emprada és una bona proposta didàctica per immersir als alumnes en les ciències socials.

Pel que fa a les fonts, som conscients d'haver aconseguit una documentació inèdita i irrepètible, que un investigador aliè possiblement no hauria recopilat mai. Així ho testimonien també altres experiències similars a les nostres.

En general, ens sentim altament satisfets d'haver impulsat una nova modalitat de coneixement històric entre les noves generacions.

La continuació del projecte

Així doncs, tenint en compte que el projecte havia estat tant positiu en tots els aspectes, durant el curs que va seguir el de 2005-06, vàrem desenvolupar la mateixa metodologia amb els alumnes d'educació infantil i primària de la nostra escola. El tema escollit, i contextualitzat a Catalunya, fou: *L'educació en la vida quotidiana, ahir*. La metodologia emprada va ser la mateixa que el primer projecte, és a dir la memòria i la cultura material com a fonts de coneixements.

Mentre els mestres d'infantil i primària de la nostra escola desenvolupaven el projecte amb els més petits, vàrem conside-

rar que podríem treballar més a fons les gairebé quatre-centes entrevistes que guardàvem fruit del treball Memòria de l'Escola.

D'aquí va sorgir la idea d'obrir dins el Departament de Ciències Socials una línia d'investigació d'àmbit local adreçada als alumnes de batxillerat que han de realitzar un treball de recerca interessats en les ciències socials. I aquell mateix any ja varem presentar tres treballs relacionats amb l'alfabetització de nens i nenes abans de la guerra civil i amb una construcció escolar de 1935.

El curs passat vàrem presentar un treball que valorava la importància social de les Festes de Sant Tomàs per als i les estudiants de Vic durant els anys seixanta; un altre treball interessant fou la recopilació de textos de la literatura catalana que reflecteixen el món escolar: el vàrem anomenar Memòria de l'Escola en la literatura catalana³.

En aquest, moments treballem per conèixer les escoles a Alpens ara fan cent anys i en la biografia d'un mestre de Vic. Però hem ampliat el nostre camp d'acció i, a més d'oferir treballs d'història de l'educació, usem també la memòria i altres fonts per col·laborar amb la història local. En aquesta línia s'està finalitzant un treball de recerca que, a mode de diccionari, biografia els artistes vigatans contemporanis; un altre sobre les conseqüències socials que va comportar la construcció durant 20 anys del Pantà de Sau; i un tercer que radiografia una vida d'una persona a partir del seu diari sobre la guerra civil.

Per tant, i com deïa al principi d'aquesta comunicació, la memòria com a font de coneixement i com a mètode s'ha convertit en una pràctica habitual al nostre centre. Ara fa tres anys vàrem iniciar-nos en l'ús de la història oral sense pensar que acabaria essent un mètode més d'ensenyar, interdisciplinar i atractiu i que ofereix l'oportunitat d'obrir línies d'investigació molt interessants en la forma i el fons.

3. Els treballs de recerca d'alguns dels alumnes del centre han estat incorporats als treballs històrics que sobre la història del Col·legi Sant Miquel publica la mateixa escola. Un primer volum es va publicar a l'any 2004 i un segon volum a l'any 2005 (VVAA, 2004 i VVAA 2005).

Referències bibliogràfiques

- ESCOLANO BENITO, A. HERNÁNDEZ DÍAZ, JM.; *La memoria y el deseo. Cultura de la escuela y educación deseada*, Valencia: Tirant Lo Blanch, 2002.
- MARQUÈS, S.; “Sobre la reconstrucció de la biografia dels mestres. Les aportacions de la història oral”, *Temps d'Educació*, 28 (2003), p. 95-108.
- MONÉS, J.; *L'escola a Catalunya sota el franquisme*, Barcelona: Edicions 62, 1984.
- VVAA; *Societat i Ensenyament a Vic. El Col·legi de Sant Miquel dels Sants*, I, Publicacions del Col·legi Sant Miquel dels Sants i Editorial Diac, 2004.
- VVAA; *Societat i Ensenyament a Vic. El Col·legi de Sant Miquel dels Sants*, II, Publicacions del Col·legi Sant Miquel dels Sants i Editorial Diac, 2005.

Filmografia

- La Lengua de las Mariposas*. José Luis Cuerda, Espanya, 1999.
- El Florido Pensil*. Juan José Porto Rodríguez, Espanya, 2002.
- La Escuela del ayer*, reportatge elaborat per l'anomenat “Museo del Niño” aAlbacete ubicat al centre públic Benjamín Palencia. A més de museu, és un centre de documentació històrica de l'escola, nascut el 1989.